

УДК: 311.312

*Огреба С. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ОБСЯГІВ ВТЕЧІ КАПІТАЛУ З УКРАЇНИ

В статті розглянуто основні методи кількісного оцінювання обсягів втечі капіталу з країни, виявлені їх недоліки та запропоновано удосконалення методологічного забезпечення статистичного оцінювання цього явища, на основі якого проведений аналіз обсягів втечі капіталу з України.

***Ключові слова:** відтік капіталу, експорт капіталу, втеча капіталу, нелегальний приплив капіталу, статистичне оцінювання.*

В сучасних умовах функціонування фінансової системи та формування інвестиційного клімату в Україні набули поширення процеси втечі капіталу із національної економіки у фінансові системи зарубіжних країн. Основними причинами цих процесів є політична та економічна нестабільність в країні, високий рівень податкового навантаження, недовіра суб'єктів господарської діяльності до національних фінансових інститутів, корумпованість та криміналізація економічних відносин в Україні. Така ситуація потребує розробки ефективної стратегії, спрямованої на подолання негативних наслідків протікання цих процесів, одним з найважливіших етапів якої є проведення об'єктивного кількісного оцінювання обсягів втечі капіталу з України.

Теоретичним засадам та розробці категоріального апарату дослідження втечі капіталу присвячені праці зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: В. Д. Базилевич, З. С. Варналій, Б. Даллаго, Д. Енсте, А. Купрещенко, І. І. Мазур, С. Лобачев та інші. Методичне забезпечення кількісної оцінки цього явища висвітлено в роботах С. Клаессенса, М. Корнілова, А. Косарева, А. Науде, Ю. І. Прилипко, Ф. Шнайдера. Але, не дивлячись на суттєвий прогрес у дослідженні такого явища як втеча капіталу, проблема її статистичного оцінювання та аналізу з урахуванням національних особливостей здійснення економічної діяльності в Україні залишається актуальною.

Метою статті є розробка теоретико-методологічних засад статистичного оцінювання обсягів втечі капіталу з метою виявлення основних тенденцій та закономірностей прояву цього явища у сучасних економічних реаліях України.

У світовій практиці використовуються різні варіанти методів статистичної оцінки втечі капіталу. Серед них найбільш поширеними є:

- метод Дулі;
- метод “гарячих грошей”;
- метод зіставлення торгових рахунків;
- залишковий метод.

Головною особливістю цих методів є використання даних Платіжного балансу країн для здійснення кількісних оцінок втечі капіталу.

Метод Дулі був розроблений експертом Міжнародного валютного фонду (МВФ) М. Дулі та був названий на його честь. В основі цього метода лежить розуміння втечі

капіталу як спроби розміщення коштів поза контролем державних органів, тобто це поняття охоплює виключно нелегальні типи вивозу капіталу. Розрахунки обсягів втечі капіталу за цим методом включають розмір такої статті платіжного балансу як “Помилки та упущення” (спеціально введеної з метою усунення невідповідностей, які виникають через використання різноманітних джерел даних, статті, яка визначає своєрідну “сіру зону”, через яку можна безпечно та відносно непомітно вивести значні фінансові кошти зі сфери певної юрисдикції) та зміни у залишку зовнішньої заборгованості та платежах за боргом, які також відображаються у статистиці платіжного балансу країни. Отримана величина буде характеризувати загальний відтік капіталу. Із суми загального відтоку капіталу слід відняти усі платежі, за якими зареєстровані виплати доходу.

Відсутність повної та точної інформації стосовно взаємозв'язку між відтоком капіталу та розміром виплаченого доходу вимагає введення спеціальних розрахункових величин, які характеризують обсяг зовнішніх активів, який би забезпечував зафіксований статистикою рівень доходів. Для цього використовуються дані про середні процентні ставки, які були встановлені на світових ринках за певний період часу. Різниця між загальним відтоком капіталу та розрахованою таким чином величиною буде становити обсяг втечі капіталу з країни [2, с. 79].

Хоча даний підхід виглядає прийнятним для використання у сучасних умовах господарювання, його практичне застосування в Україні ускладнене низькою якістю вітчизняної статистики трансграничних потоків капіталу. Також спеціальні величини, які використовуються в методі Дулі, базуються на середньосвітових показниках, які можуть значно відрізнятися від аналогічних показників, які характеризують економічну діяльність конкретної країни. Тому цей метод можна застосовувати при порівнянні світових тенденцій та направленості втечі капіталу, але він мало ефективний для дослідження цього явища у розрізі певної країни.

В основі методу “гарячих грошей”, який був розроблений всередині 1980-х років Дж. Каддінгтоном, лежить концепція, відповідно до якої втеча капіталу розглядається як відтік короткострокового капіталу (торгових кредитів, короткострокових банківських депозитів, короткострокових комерційних паперів), який був викликаний зміною умов на фінансових ринках. Запропонована методика розраховує обсяги втечі капіталу як суму величини впливу короткострокового капіталу та розміру статті “Помилки та упущення” платіжного балансу [2, с. 80]. Головним недоліком цього методу є неврахування втечі довгострокового капіталу (прямих інвестицій в офшорні юрисдикції, фіктивних портфельних інвестицій).

За допомогою методу зіставлення торгових рахунків оцінюється заниження звітних даних про експорт та завищення звітних даних про імпорт товарів і послуг певної країни. Відповідно до цього методу для характеристики масштабів втечі капіталу використовується різниця між статистичною інформацією про зовнішньоторговельну діяльність декількох країн-партнерів у порівняльних цінах [7, с. 8]. Цей підхід має два основних недоліки. Перший – труднощі в отриманні статистичної інформації від різних країн. Другий недолік полягає в тому, що на різницю у статистичних даних про зовнішньоторговельну діяльність різних країн впливає не тільки обсяги втечі капіталу, але й операції підприємств, пов'язані з оптимізацією оподаткування, недоліки статистичного спостереження та збору

інформації.

Відповідно до залишкового методу, розробленого С. Ербе, втеча капіталу розглядається як всі види відтоку приватних фінансових активів, включаючи прямі та портфельні інвестиції, та оцінюється за залишковим принципом без детального аналізу компонентів платіжного балансу. Ця методика передбачає порівняння джерел припливу капіталу (чистого приросту зовнішньої заборгованості та чистого приросту іноземних капіталовкладень) з використанням цих надходжень (дефіцитом поточного балансу та змінами в іноземних резервах). Такі розрахунки здійснюються за допомогою рівняння:

$$\Delta ED + \Delta FI = DBP + \Delta FR,$$

де d – зміна, ED – величина зовнішнього боргу, FI – обсяг іноземних інвестицій, DBP – дефіцит платіжного балансу, FR – обсяг іноземних резервів.

Коли рівняння перетворюється у нерівність та ліва сторона перевищує праву, має місце втеча капіталу, яка виражається наступною формулою:

$$CF = \Delta ED + \Delta FI - DBP - \Delta FR,$$

де CF – втеча капіталу.

Хоча цей метод активно використовується експертами Світового банку, його застосовність поза групою країн-боржників, що розвиваються, залишає великі сумніви [2, с. 81].

Розглянувши найбільш поширені підходи до кількісного вимірювання обсягів втечі капіталу з країни, можна зробити висновок про відсутність системності у дослідженнях цього явища. Існуючі методики мають багато недоліків та потребують подальшої модифікації. Тому з метою удосконалення методичного забезпечення статистичного вивчення втечі капіталу з країни пропонуємо нову методику кількісної оцінки масштабів цього явища (табл. 1). Ця методика також ґрунтується на аналізі платіжного балансу, тому саме його показники будуть використовуватися для оцінки втечі капіталу.

Для цього, в першу чергу, необхідно систематизувати та структурувати термінологічну базу та категоріальний апарат дослідження. Отже, основними показниками нової методики є загальний відтік капіталу, легальний відтік капіталу (експорт капіталу), загальний нелегальний відтік капіталу та втеча капіталу.

Таблиця 1

Основні показники статистичної оцінки відтоку капіталу з країни

№	Показник	Спосіб оцінки
1	Легальний відтік капіталу	Прямі інвестиції + портфельні інвестиції + інші інвестиції – Недоотримана виручка за експорт товарів та послуг, оплата за імпорт, що не надійшов та платежі за фіктивними операціями з цінними паперами
2	Явний нелегальний відтік капіталу	Недоотримана виручка за експорт товарів та послуг, оплата за імпорт, що не надійшов та платежі за фіктивними операціями з цінними

№	Показник	Спосіб оцінки
		паперами
3	Прихований нелегальний відтік капіталу	Для кількісного вимірювання необхідно використання спеціальних методів та поглибленого аналізу статистичної інформації.
4	Неявний нелегальний відтік капіталу	Від'ємні значення статті "Помилки та упущення" Платіжного балансу, які перевищують нормальну статистичну похибку
5	Загальний нелегальний відтік капіталу	2 + 3 + 4
6	Загальний відтік капіталу	1 + 2 + 3 + 4
7	Потенційна втеча капіталу	Прямі інвестиції в офшорні юрисдикції + торгові кредити і аванси, надані іноземним партнерам
8	Реальна втеча капіталу	5
9	Загальна втеча капіталу	7 + 8

Джерело: Складено автором за результатами дослідження.

Загальний відтік капіталу охоплює усі види переміщення коштів із національної економіки з метою їх рекапіталізації у іноземних країнах. Це поняття включає в себе як легальний так і нелегальний відтік капіталу. Легальний відтік капіталу (експорт капіталу) передбачає рекапіталізацію вилучених із національної економіки коштів шляхом прямих, портфельних та інших інвестицій, виключаючи обсяги недоотриманої виручки за експорт товарів та послуг, оплати за імпорт, що не надійшов та платежі за фіктивними операціями з цінними паперами.

Нелегальний відтік капіталу – це ретельно приховане від контролю національних державних органів розміщення капітальних ресурсів у економіках зарубіжних країн. Ця категорія поділяється на три складові: явний, прихований та неявний нелегальний відтік капіталу. Явний нелегальний відтік капіталу розглядається як міграція коштів із національної економіки за кордон з порушенням вітчизняного законодавства, та який може бути оцінений у розмірі недоотриманої виручки за експорт товарів та послуг, оплати за імпорт, що не надійшов та платежів за фіктивними операціями з цінними паперами. Прихований нелегальний відтік капіталу передбачає часткове неповернення інвестиційних доходів у країну, яка експортувала капітал. Неявний нелегальний відтік капіталу пов'язаний з контрабандним переміщенням коштів за кордон. Для цілей нашого дослідження необхідно також структурувати таке поняття як загальна втеча капіталу.

Отже, загальну втечу капіталу можна умовно поділити на два компоненти: реальна та потенційна втеча капіталу. Тоді як реальну втечу капіталу можна ототожнити з загальним нелегальним відтоком капіталу, поняття потенційної втечі капіталу розглядається як здійснені прямі інвестиції у офшорні юрисдикції за межами країни та торгові аванси та кредити, надані іноземним партнерам.

Нелегально вивезений капітал при певних обставинах може повертатись до країни-донора як у легальних формах (наприклад, прямі інвестиції у країну), так і нелегальних (наприклад, контрабанда готівки). Тому для повної характеристики процесів незаконної міжнародної міграції капіталу введемо такий показник, як чиста загальна втеча (нелегальний приплив) капіталу, який, у свою чергу, поділяється на чисту реальну втечу (нелегальний приплив) капіталу та чисту потенціальну втечу (нелегальний приплив) капіталу. Ці показники розраховуються як різниця між загальною (реальною, потенційною) втечею капіталу та загальним (реальним,

потенційним) нелегальним припливом капіталу. Реальний нелегальний приплив капіталу може бути оцінений у розмірі позитивного значення статті “Помилки і упущення”, потенційний – у обсягах прямих інвестицій у країну з офшорних юрисдикцій та торгових кредитів і авансів, наданих вітчизняним підприємствам зарубіжними партнерами.

Таким чином, чиста загальна (реальна, потенційна) втеча капіталу буде характеризувати на скільки нелегальне вилучення капіталу з країни перевищує (менше ніж) нелегальні надходження коштів у країну.

Отже, проаналізуємо динаміку обсягів втечі капіталу з України за представленими вище показниками. Насамперед необхідно звернути увагу на показник відношення чистої загальної втечі (нелегального припливу) капіталу до ВВП України за період 2002-2012 рр. (рис. 1.).

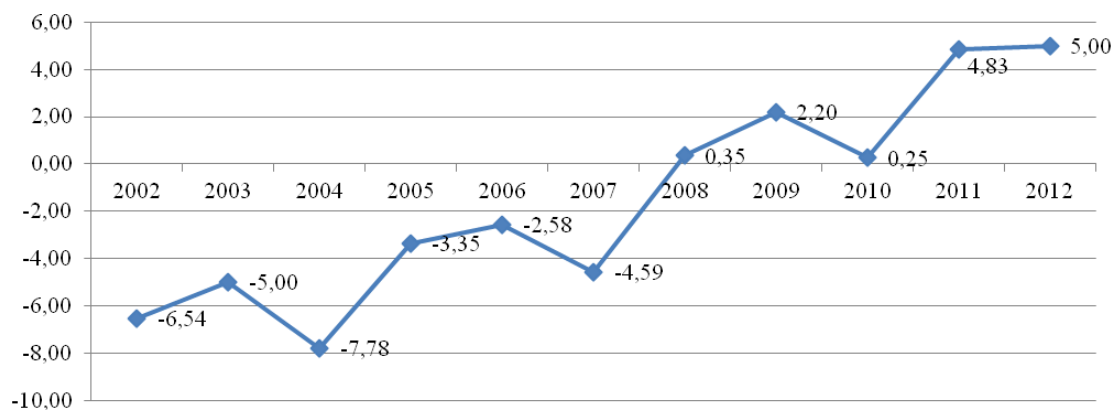

Рис. 1. Відношення чистої загальної втечі (нелегального припливу) капіталу до ВВП України за період 2002–2012 рр., %

Джерело: Складено автором за даними: [5],[6].

Відповідно до цього показника спостерігається чітка циклічна тенденція до перевищення обсягів нелегального припливу капіталу над обсягами втечі капіталу. Відповідно до цієї тенденції можна виділити два основних періоди:

1) 2002–2007 рр. – перевищення обсягів втечі капіталу над обсягами нелегального припливу капіталу;

2) 2008–2012 рр. – перевищення обсягів нелегального припливу капіталу над обсягами втечі капіталу.

У першому періоді, хоча й спостерігаються значні обсяги втечі капіталу, прослідковується динаміка до збільшення чистого загальної нелегального припливу капіталу, що пов'язано з поступовою стабілізацією економічної ситуації в Україні та покращенням інвестиційного клімату країни.

Другий період характеризується перевищенням обсягів нелегального припливу капіталу над обсягами втечі капіталу, що беззаперечно є позитивною тенденцією. Але така динаміка, на нашу думку, пояснюється не покращенням умов здійснення господарської діяльності в Україні. У 2008–2009 рр. в Україні поширились кризові явища в економіці, що призвело до потреби у додаткових ресурсах для підтримки економічної діяльності. Тому частина коштів, раніше рекапіталізованих у фінансових системах зарубіжних країн, була повернена суб'єктами господарювання в Україну у 2008–2012 р. для проведення антикризової політики та стабілізації діяльності

підприємств.

Таким чином, перевищення обсягів нелегального припливу капіталу над обсягами втечі капіталу може бути тимчасовим явищем. Для підтвердження цього висновку проаналізуємо співвідношення обсягів загальної втечі капіталу та загального нелегального припливу капіталу (рис. 2).

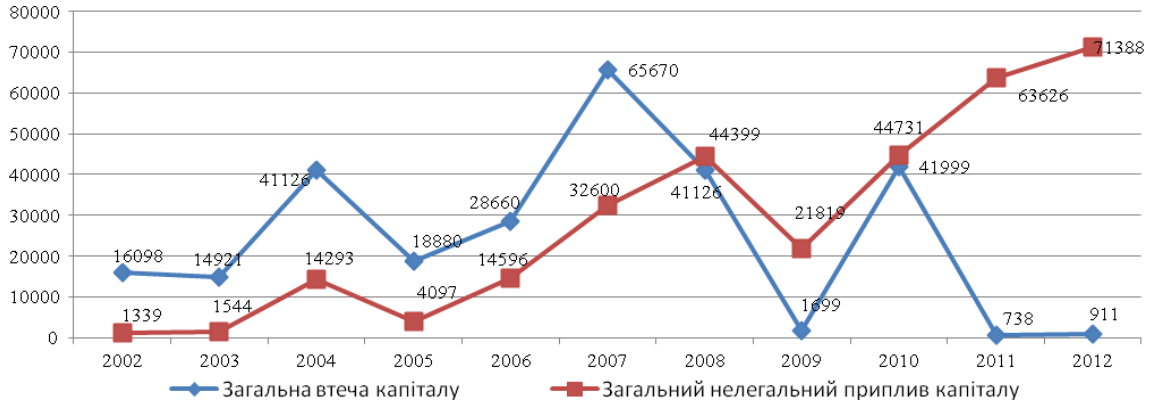

Рис. 2. Обсяги загальної втечі капіталу та нелегального припливу капіталу в Україні за період 2002–2012 рр., млн. грн.

Джерело: Складено автором за даними: [5], [6].

Отже, відповідно до рис. 2, постійне збільшення показника чистої загальної втечі (припливу) капіталу обумовлено не зменшенням обсягів втечі капіталу із країни (до 2007 року вони мали стійку динаміку збільшення), а саме прискоренням темпів приросту обсягів нелегального припливу капіталу. Також слід зазначити, що обсяги загальної втечі капіталу та обсяги загального нелегального припливу капіталу мають дуже схожі тенденції до 2011 року.

Ці факти можуть свідчити про проведення суб'єктами господарювання операцій, пов'язаних з легалізацією коштів шляхом проведення зовнішньоекономічних операцій. Це припущення також підтверджується тим, що у структурі обсягів загального нелегального припливу капіталу значну частку займають обсяги потенційного нелегального припливу капіталу, які характеризують легальний за формою, але нелегальний за своєю економічною суттю приплив ресурсів (рис. 3).

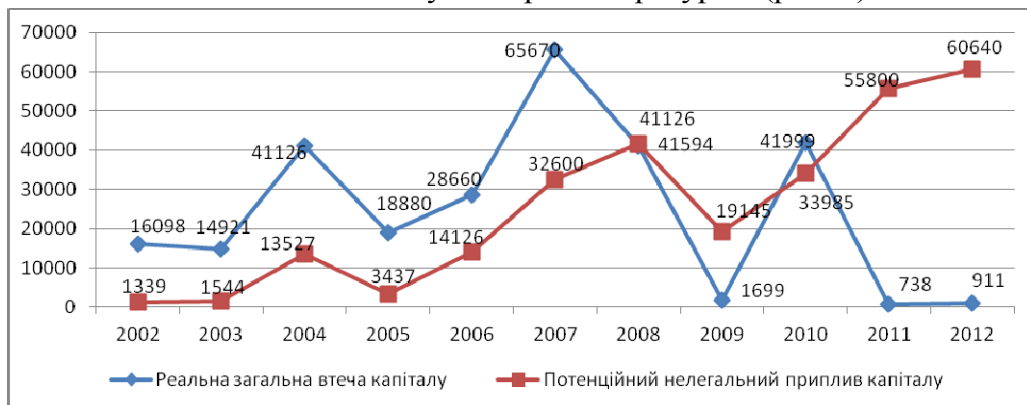

Рис. 3. Обсяги загальної втечі капіталу та потенційного нелегального припливу капіталу в Україні за період 2002–2012 рр., млн. грн.

Джерело: Складено автором за даними: [5], [6].

У період 2011–2012 рр. спостерігається зміна тенденції: обсяги загального нелегального припливу капіталу збільшуються, а обсяги загальної втечі капіталу зменшуються. Така ситуація пов'язана з дефіцитом оборотних коштів та капітальних ресурсів для ведення господарської діяльності в Україні у цей період, що звужує можливості проведення операцій, спрямованих на переведення коштів в економіки іноземних держав, а також вимагає залучення додаткових фінансових ресурсів, що обумовлює поширення процесів повернення капіталу для стабілізації функціонування суб'єктів господарської діяльності.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

– існують чотири основні методи кількісного оцінювання обсягів втечі капіталу з країни: метод Дулі, метод “гарячих грошей”, метод зіставлення торгових рахунків та залишковий метод. Ці методи мають певні недоліки, які унеможливають їх застосування у чистому вигляді для України;

– з метою усунення недоліків існуючого теоретико-методологічного забезпечення статистичного оцінювання обсягів втечі капіталу було запропоновано нову систему кількісного оцінювання, яка засновується на співвідношенні показників загальної втечі та загального нелегального припливу капіталу;

– застосування вищезазначеної системи для оцінювання обсягів втечі капіталу з України за період 2002–2012 рр. призвело до виявлення тенденції до перевищення темпів приросту обсягів нелегального припливу капіталу над темпами приросту втечі капіталу з України, що пов'язано з легалізацією раніше вивезених капітальних ресурсів. А період 2008–2012 рр. взагалі характеризується значним перевищенням обсягів нелегального припливу капіталу над обсягами втечі капіталу у абсолютному вираженні.

Беззаперечно, така динаміка є позитивною, але, тимчасовою, оскільки вона викликана проявом кризових явищ 2008–2009 рр. в економіці України, внаслідок чого виникла гостра потреба у додатковому залученні фінансових ресурсів суб'єктами господарювання. Тому для підтримки цієї тенденції необхідно вжити заходи, спрямовані на стабілізацію фінансової системи та на покращення інвестиційного клімату в Україні.

Використані джерела:

1. *Косарев А.* Макроэкономическая оценка текущих тенденций бегства капитала из России / А. Косарев // Экономический журнал ВШЭ. □ М., 2002. □ № 4. □ С. 474-481.
2. *Корнилов М., Лобачев С.* Как оценить объем бегства капитала из России / М. Корнилов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. □ Ростов-на Дону, 2008. □ Т. 6. □ № 1. □ С. 78-86.
3. *Купрещенко Н.* Незаконная утечка капитала из России, его масштабы и основные схемы вывоза / Н. Купрещенко // Аудит и финансовый анализ. □ М., 2008. □ № 1. – С. 1-12.
4. *Мазур І.* Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія / І. Мазур. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – 239 с.
5. Платіжний баланс України за 2002-2011 рр. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Електрон. дані. – Київ: НБУ, 2012. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464
6. Платіжний баланс України за 2012 рр. [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Електрон. дані. – Київ: НБУ, 2013. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464

7. *Claessens S. Recent Estimates of Capital Flight / S. Claessens, D. Naude. – Geneva : the World Bank, 1993. □ 34 p.*

Огреба С. В. Статистическое оценивание объемов бегства капитала из Украины.

В статье рассмотрены основные методы количественного оценивания объемов бегства капитала из страны и предложено усовершенствование методологического обеспечения статистического оценивания этого явления, на основе которого проведен анализ объемов бегства капитала из Украины.

Ключевые слова: *отток капитала, экспорт капитала, бегство капитала, нелегальный приток капитала, статистическое оценивание.*

Ogreba S. V. Statistical evaluation of capital flight's sizes in Ukraine.

In the article the basic methods of the quantitative evaluation of capital flight are considered, modification of the methodical support of the statistical assessment of this phenomenon is proposed, on which analysis of capital flight from Ukraine is held.

Keywords: *capital outflow, capital export, capital flight, illegal capital inflow, statistical evaluation.*

УДК: 311.214

Бабірад-Лазунін В. О.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

**ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ КОНТРАБАНДИ ТА МИТНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ**

В статті висвітлено необхідність розробки ефективної стратегії захисту національної економіки. Стратегія заснована на створенні належної бази даних, яка являє собою інформаційно-аналітичну основу прийняття рішень спрямованих на подолання наслідків протиправних дій та запобіганню контрабанди.

Ключові слова: *статистика контрабанди, митна статистика, статистика митних правопорушень, статистичне оцінювання контрабанди, статистичне оцінювання митних правопорушень, статистичний аналіз.*

За інформацією митної служби України контрабанда, за своїми масштабами, обсягами та наслідками, є однією з ключових загроз економічній безпеці держави. Останнім часом контрабанда переміщується у сферу діяльності різноманітних кримінальних угруповань, координація якої, особливо в галузі наркобізнесу, відбувається на глобальному рівні. Однією з передумов ефективного функціонування таких угруповань є недосконалість митних процедур при переміщенні товарів через митний кордон країни, обмін інформацією між митними органами країн-контрагентів та інших структур, які співпрацюють з ними.

Саме тому на сучасному етапі світового розвитку встановлюються нові завдання, що стосуються спрощення митних процедур та процедур логістики під час ввезення та вивезення товарів на(з) території країни, зменшення ризиків порушення фінансової безпеки країни для чого необхідним є створення електронних інформаційних систем,